

АНТАНІМІЧНЫЯ І КАНТЭКСТУАЛЬНЫЯ АПАЗІЦЫІ АЛЕСЯ РАЗАНАВА

Стварэнне слоўніка антанімічных і кантэкстуальных апазіцый з’яўляецца неабходным для лінгвістыкі, хоць іх збор і сістэматызацыя – задача даволі складаная. У сучаснай філалогіі пакуль яшчэ не створаны лексікаграфічны даведнік, які б выяўляў антанімічныя і кантэкстуальныя апазіцыі пэўнага пісьменніка. Таму асноўная задача прапануемага слоўніка – адлюстраванне некаторых антонімаў і сітуацыйна супрацьпастаўленых моўных адзінак у творчасці Алеся Разанава. Гэта дае і лінгвістычную інфармацыю, і ўяўленне пра адметнасць светаўспрымання паэта.

Слоўнікавыя артыкулы размешчаны ў алфавітным парадку па вертыкалі. У якасці асноўнага загаловка (дамінанты), які мае парадкавы нумар, прыводзіцца найбольш ужывальная, семантычна аднародная і стылістычна нейтральная антанімічная пара. Да кожнага яе кампанента падаецца значэнне, якое пацвярджаецца тэставым ілюстрацыям. Часам словы антанімічнай пары кантрастуюць у кантэксце не па адной, а па некалькіх асноўных семах, што таксама адлюстроўваецца ў слоўніку. Ніжэй за асноўны заглавак больш дробным шрыфтам змешчаны сінонімы галоўнай антанімічнай апазіцыі. Затым курсівам падаюцца кантэкстуальныя супрацьпастаўленні, колькасць якіх у слоўнікавых артыкулах не супадае. У слоўніку ўлічваецца “незамкнёны” характар кантэкстуальных супрацьпастаўленняў: **бэз – напаяразбураны замак, чаромха – напаяразбураны замак**.

У будову слоўнікавага артыкула, дамінантай якога выступае дзеяслоўная антанімічная пара, апрача семантычнай характарыстыкі, уваходзіць і граматычная: суадносныя па трыванні дзеясловы маюць адпаведную памету, напрыклад: **жыць – паміраць, зак. пражыць – памерці**.

Ілюстрацыйны матэрыял з твораў Алеся Разанава выяўляе кантрасныя семы антанімічных і кантэкстуальных апазіцый.

1. ВЕРХ – НИЗ ‘верхняя частка чаго-небудзь’ – ‘ніжняя частка чаго-небудзь’. *Скіроўваючыся сваім верхам і нізам у два процілеглыя канцы, сумяшчаючы і ўраўнаважваючы ў сабе два процілеглыя вектары, верацяно не западае ў неварачь, а ўцягвае навакольную прастору ў віртуальную сферу свайго ўплыву (“Верацяно”);*

высь – дол ‘вышыня’ – ‘нізіна’. *Гарызонту лязо: / сумясціліся высі і доли* (“Напінаецца цяж...”);

вышыня – **глыбіня** ‘высокая прастора над зямлёй’ – ‘прастора, размешчаная ўнутры, усярэдзіне чаго-небудзь’. *Не памятае, / Ці, як зерне, / Апала яна* (гліна. – Т.С.) з **вышыні**, / *Ці ўзышла з глыбіні*, / *Ці проста / Тут затрымалася выпадкова* (“Гліна”);

неба – **дол** ‘вышыня’ – ‘нізіна’. *Дупло дапаўняе і аплоднівае дрэвы, выдлубваючы ў ім свой дубль-шлях і паказваючы гэтым шляхам, што можна расці не адно толькі ў неба, але і ў дол* (“Дупло”);

палёт – **зямля** ‘вышыня’ – ‘нізіна’. *Ляцяць – праз леты... зімы... / О, птахі, -- / дзень і год... / Ім не зямля радзіма, / радзіма ім палёт* (“Пункцір”);

палёт (наз.) – **ніцма** (прысл.) ‘вышыня’ – ‘уніз’. *Быццам падае сонца -- / замрэ, / быццам птушкі, з палёту – і ніцма, / не чакалі – агонь на дварэ: / неспадзеў надыйшла навальніца* (“Амега”);

палёт – **падзенне** ‘духоўны пад’ём’ – ‘духоўнае паніжэнне’. *Пра жыццё мая памяць... / А сны -- / сумясіліся сны і здзяйсненне... / Забываюся... / Са сцяны... / І палётам маё падзенне* (“Назаўжды”);

узгорак – **упадзіна** ‘духоўны пад’ём’ – ‘духоўнае паніжэнне’. *На маёй дарозе ўзгоркі і ўпадзіны. Але гэта мая дарога: яна рухаецца, яна разважае, яна размаўляе, яна ўдакладняе маш хату* (“На маёй дарозе...”);

узгорак – **ямка** ‘высокае месца’ – ‘нізкае месца’. *Разглядаючы ракаўку, неабходна звязаць на ўсе ямкі ўзгоркі* (“Паэма рэха”).

2. ЖЫЦЦЁ – СМЕРЦЬ ‘існаванне’ – ‘спыненне існавання’. *Нікога, / хто ў гэты свет прыходзіць, / не абыходзіць доля: / атрымліваюць усе без вынятку / два найвялікшыя падарункі -- / жыццё і смерць* (“Пункцір”);

нараджэнне – **смерць** ‘з’яўленне на свет’ – ‘спыненне існавання’. *Дарога ад нараджэння да смерці -- / правільная дарога* (“Паэма святла”);

неўміручасць – **смерць** ‘вечнае існаванне’ – ‘спыненне існавання’. *Боязь засцерагае: у будучыні – смерць!.. / Адвага натхняе: у будучыні – неўміручасць!..* (“Будучыня”);

агністы сцяг – **сеча** ‘жыццё’ – ‘смерць’. *Не, не прагну я долі лепшай, / што збылося -- / Хай будзе так. / Ды хачу, каб ні ў якой сечы / не згінаўся агністы сцяг!* (“Не, не прагну я долі лепшай...”);

балота – **экскаватаршчык Абравец** ‘жыццё’ – ‘смерць’. *Баламуцячы сілу ліхую, / сінявокі, як дзень, валхвец -- / у балоце глухім валхве / экскаватаршчык Абравец* (“Было балота”);

бляск – **тло** (разм.) ‘жыццё’ – ‘смерць’. *Сышло сцяжынай непрыкметнай, / як і прыйшло, на бляск і тло, / што колісь мараю было / і будучыняй запаветнай* (“Пункцір”);

бэз – **напаўразбураны замак**,

чаромха – **напаўразбураны замак** ‘жыццё’ – ‘смерць’. *Святло вынікае з цемры / і з ёй памірае... / Кусіцца / плодная ніва і бледная ніва, /*

але падзелена доля. / Аточваюць бэз і чаромха / напазразбураны замак -- / час будаваць і веснасць / раструшчваюць пабудаванае (“Паэма святла”);

галінка зялёнай вішні – пакінуты дом ‘жыццё’ – ‘смерць’.
Пакінуты дом. / Зазірае ў акно / **галінка зялёнай вішні:** / няўжо нікога?! (“Пункцір”);

даль – смерць,

палёт – смерць,

шчасце – смерць ‘жыццё’ – ‘спыненне існавання’. Уставаць, каб стаяць, / уставаць, каб упасці, / на шалёным бягу, у забыццё, у крутаверць!.. / Неспазнаны **палёт**, неспазнанае **шчасце**, / неспазнаная **даль**... – барабаншчыка смерць (“Барабаншчык”);

жывы (прым.) – нябожчык (наз.) ‘які духоўна багаты’ – ‘той, хто духоўна бедны’. Хто быў між нас, прыйшлі, сказаў, -- усё, / я сам сябе шукаў і вось знайшоўся, / **нябожчык** – гэта я, я зразумеў: / **нябожчык** – гэта я, а вы **жывыя** (“Другая паэма шляху”);

жыць (дзеясл.) – вайна (наз.) ‘існаваць’ – ‘смерць’. Падуладныя нам перададзенаму загаду, ідзем парадзелым сваім **атрадам** у далёкую вёску, дзе нас чакае расстрэл. / Нам хочацца **жыць**, але мы на **вайне**, і вышэйшая непазбежнасць трымае ў руках наў лёс (“Атрад”);

заўтрашнія атожылкі – засохлае голле ‘жыццё’ – ‘смерць’. Літаратура развіваецца не лінейна, а насоўваючыся ў папярэдняе, у мінулае, ушчыльняючыся. Жывое **шуканае** жывое, і новыя творцы знаходзяць пад напластаваннем дзесяцігоддзяў, а то і стагоддзяў, сваіх папярэднікаў, каб узаемадзейнічаць з імі і, прыгзаючы іх, расці далей. / Гэтак садоўнік, ходзячы па садзе, абразае на дрэвах **засохлае голле**, вяртаючы **заўтрашнім атожылкам** жывую аснову, вяртаючы сапраўднасць (“Літаратура развіваецца не лінейна...”);

маленства – смерць ‘жыццё’ – ‘спыненне існавання’. Ты больш не скажаш нічога: / у руцэ бесстаронняй багіні / вагаюцца спрэчныя шалі... / Я ведаю зараз: гэта -- / **маленства і смерці** шалі; бачу: світанкам веснім / на даўняй планеце маленства, / на вечнай тваёй планеце / парастак прамянее (“Паэма маленства”);

палонка – нерухомяя загоны зімы ‘жыццё’ – ‘смерць’. Сярод **нерухомах загонаў зімы палонка** – жывая, палонка – натхнёная, палонка – апалонавая (“Палонка”);

парастак зялёны – пекла ‘жыццё’ – ‘смерць’. Дапытваецца смага / напасткі / у **пекле існы** / **парастак зялёны** (“Квантэма”);

парасткі – тлен ‘жыццё’ – ‘смерць’. Ад радзіны анідзе -- / парадненне / анікога. / Праз вякі на збой ідзе -- / **тлен і парасткі** -- / дарога (“Рагнеда”);

пастух – паляўнічы ‘жыццё’ – ‘смерць’. **Пастух** – над жывымі, над мёртвымі – **паляўнічы**... Жывыя палічаны, мёртвыя – не... Жывыя – у

гурце, і мёртвыя ў гурце, у страчаным гурце, сабраным гурце, там, дзе прызначыўся камень твой (“Паэма палявання”);

разбуджаныя сокі – зрэбная кара ‘жыццё’ – ‘смерць’. *Канчаўся з’езд. / Пад зрэбнаю карой / бруліся разбуджаныя сокі. / Змянялася адна пара другой. / Мы – не другія. / Мы здзяйснялі ўцёкі* (“Паэма парушанай мяжы”);

рунь – руіны ‘жыццё’ – ‘смерць’. *Руіны запарушваюцца / рунь / уваскрашае руны / неба блізка* (“Квантэма”);

ручай – суровыя зімовыя палеткі ‘жыццё’ – ‘смерць’. *Абудзіўся сярод суровых / зімовых палеткаў: / куды пацячэш, / ручай?! (“Абудзіўся сярод суровых...”);*

смага – смерць ‘жыццё’ – ‘спыненне існавання’. *Вочы перастаюць бачыць – смерць... Вушы перастаюць чуць – смерць... Рукі сціскаюць зброю – смерць... Адзіны рэальны стан – гэта смага: ніць... жыць... не здацца* (“Назаўжды”).

3. ЖЫЦЬ – ПАМІРАЦЬ, зак. **пражыць – намерці** ‘быць жывым, існаваць’ – ‘пераставаць жыць, існаваць’;

вынікаць – паміраць, зак. **вынікнуць – намерці** ‘з’яўляцца’ – ‘знікаць назаўсёды’. *Святло вынікае з цемры / і з ёй памірае* (“Паэма святла”);

жыць – паміраць, зак. **пражыць – намерці** ‘духоўна ўзбагачацца’ – ‘духоўна бяднець’. *Таму даруй мне (Ікару. –Т.С.) двойчы, бо цяпер / не за сябе зноў – дзякую за крылы, / за крылы, што дадаў ты (Дзядал. –Т.С.) да мяне... / Я большага за іх ужо не маю: / яны ўва мне – нясуць мяне, Дзядал... / Не за табой... – наводшыб... / Я не ўмею / па абавязку жыць і паміраць* (“Паэма калодзежа”);

заставацца – пакідаць, зак. **застацца – пакінуць** ‘існаваць’ – ‘паміраць’. *Імя – аозіная маёмасць, якую чалавек заўсёды носіць з сабою; яно нават даўжэйшае за самое жыццё, і, калі чалавек пакідае гэты свет, яно застаецца замест яго ці, калі больш дакладна, ім* (“Імя”);

застацца – мінуць, незак. **заставацца – мінаць** ‘працягваць існаваць’ – ‘знікнуць назаўсёды’. *Комін – камель, які валодае каменнай трываласцю, і акалічнасці пераконваюць яго ў тым, што ўсё міне, а ён застаецца* (“Комін”);

расці – прападаць, зак. **прарасці – прапасці** ‘існаваць’ – ‘знікаць назаўсёды’. *Празрысты звон, / грымотны грукат, / скалісты світ, / магутны гул -- / усе разрозненыя гукі / цяклі, / каб зліцца ў агул. / Хісталі ўздыбленыя хвалі, / глыбаста білі ў небасхіл. / І ў немату не прападалі, / а западалі / і раслі* (“Мова”);

расці – чарнець, зак. **прарасці – пачарнець** ‘існаваць’ – ‘знікаць’. *Бы крыца, спёкся дол: больш не прымаў / зняможі нашай, / не даваў больш*

моцы, / абпалены быльнэг рос навакол, / не **рос** – **чарнеў**: даткнешся – шалахнеца (“Другая паэма шляху”);

уздымаць – **губіць**, зак. **узняць** – **загубіць** ‘ажыўляць’ – ‘зводзіць са свету’. За коснымі дымамі / калоціцца агонь. / што **губіць** і **ўздымае** (“Ён вызваліў агонь”);

узнікаць – **гінуць**, зак. **узнікнуць** – **загінуць** ‘нараджацца’ – ‘паміраць’. Агонь штоімгненна **гіне** і **ўзнікае** нанова і ў імгненне ахоплівае неспасцігальныя гоні сусвету (“Агонь”);

узыходзіць – **паміраць**, зак. **узысці** – **памерці** ‘нараджацца’ – ‘спыняць існаванне’. Ты зноў **узыходзіш**, сонца!.. / Ты зноў **паміраеш**, ветах!.. (“Сляды”).

4. МАЛАДЫ – СТАРЫ ‘які не дасягнуў сталага ўзросту’ – ‘які дасягнуў старасці’. Жанчына б’еца з жанчынай. / Адна ўжо старая, другая яшчэ маладая, адна патайка у лагчыне, на латцы, будоўляю не чапанай, нічыйнай зямлі, накарала бульбы, другая што гэтую латку асвойвала і засявала, яе застала (“Бульбіны”);

новы – **стары** ‘які прыйшоў на змену ранейшаму’ – ‘якім доўга карысталіся’. Яна (страла. –Т.С.) ляціць са старажытнасці ў наступнасць і ў кожным прамежку прасторы са **старой** ператвараецца ў **новую** (“Страла”).

5. РАДАСЦЬ – СМУТАК ‘пачуццё вялікай асалоды і задаволенасці’ – ‘пачуццё глыбокага душэўнага болю’;

вясалосць – **скруха** ‘пачуццё задаволенасці’ – ‘маркота, туга’. Радзіма, да цябе з мільбай / і нараканнем не скрануся. / Я ў **вясалосці** не з табой, / з табой у роздуме і **скрусе** (“Радзіма”);

радасць – **скруха** ‘пачуццё вялікай асалоды і задаволенасці’ – ‘маркота, туга’. Пітах, з якім я лячу праз імглістую бездань часу, з няволі – у вызваленне, са **скрухі** – у **радасць**, з цемры – у светлыню, паварочвае да мяне галаву і кажа: / датуль, пакуль хопіць часу (“Палёт”);

песня – **плач** ‘радасць’ – ‘смуток’. З **песняй** і **плачам** кудысьці ідуць натоўпы (“Трансмутацыя”);

радасць – **роспач** ‘пачуццё задаволенасці’ – ‘пачуццё безнадзейнасці’. Аб мур разбіваюцца арміі заваёўнікаў, і калі некаму ён перашкода, дык некаму і апора, калі некаму ў **роспач**, дык некаму ў **радасць** (“Мур”);

радасць – **трагедыя** ‘шчаслівая падзея’ – ‘жудасная падзея’. Уся справа ў тым, што ён (паэт. –Т.С.) не асоба, ён – “ад-асоба”, выйсце з круга, і **трагедыя** гэтага выйсця, і **радасць** гэтага выйсця (“Дзялянка, на якой паэт вырастае...”);

хмель – сляза ‘радасць’ – ‘трывога’. У позірку – сляза і хмель... / Насустрач страце і знаходцы / у глыб нязведаных зямель / ішлі чуць свет першапраходцы (“Першапраходцы”);

6. САЛЮДКІ – ГОРКІ ‘які мае смак, уласцівы цукру ці мёду’ – ‘які мае смак, уласцівы палыну ці гарчыцы’. *Блізка вялікдзень. / У паветры разліты салодкі і горкі водар (Трансмутацыя”);*

ласунак (наз.) – горкі (прым.),

ласунак (наз.) – кіслы (прым.) ‘спеласць’ – ‘няспеласць’. Сербскае сунце з сумай горкіх і кіслых высноў сунеца ў восень, ведаючы, што там яны выспеюць у ласункі (“Сонца”).

7. СВЯТЛО – ЦЕМРА ‘святэнне, промі, дзякуючы якім успрымаюцца органамі зроку прадметы і з’явы рэчаіснасці’ – ‘адсутнасць святла’. *Імгла: / Ні святло, ні цемра (“Гліна”);*

святло – змрок ‘асвятленне, характэрнае для якой-небудзь часткі сутак’ – ‘адсутнасць святла’. Ні змрок, ні сьвятло. / Ні ўчора, ні сёння (“Рэчаіснасць”);

агеньчыкі – начная імгла ‘святло’ – ‘цемра’. Здалечыні, / праз начную імглу, / агеньчыкі замігцелі: / адзіны ва ўсім наваколлі дом, / што не спіць, -- / бальніца (“Здалечыні...”);

барвовы акраец сонца – шэрыя шматпавярховыя дамы ‘святло’ – ‘цемра’. У горадзе шэрых шматпавярховых дамоў / як найвялікшае дзіва / я раптам убачыў / барвовы акраец сонца (“Пункцір”);

жоўтая поўня – чорныя дахі ‘святло’ – ‘цемра’. Прачнуўся ўночы: / па чорных дахах / кралася жоўтая поўня, / кагосьці высочваючы -- / ці не мяне? (“Прачнуўся ўночы...”);

жоўты пясок – шэрая глеба ‘святло’ – ‘цемра’. Маленства: / пад шэраю глебаю / жоўты пясок -- / радвішча залатое (“Пункцір”);

жоўтыя дзьмухаўцы – бальнічны двор ‘святло’ – ‘цемра’. Цвітуць на бальнічным двары / жоўтыя дзьмухаўцы -- / уцеха / вачам чымсьці (“Цвітуць на бальнічным двары...”);

зоркі – крыжы ‘святло’ – ‘цемра’. Хто сустракаўся – ужо той не чужы. / Праточыцца сутонне пад навейкі. / Прад чалавекам зоркі і крыжы. / Куды? – пытаўся. Усім было данекуль (“Паэма запаленых свечак”);

зрок (наз.) – навобмацк (прысл.) ‘святло’ – ‘цемра’. На зямных неспадзеўных шляхах -- / кожны шнар твой навобмацк і ў зроку, / і агонь апантаны ачах!.. -- / усё адно здабываць недалёку (“Назаўжды”);

зялёны мох – **асенняе хмурае неба** ‘святло’ – ‘цёмра’. **Зялёны мох** на страсе -- / **песняспеў зялёны / асенняму хмураму небу** (“Зялёны мох на страсе...”);

красавіцкае сонца – **лістападаўскі вечар** ‘светлае ва ўспамінах’ – ‘цёмнае ва ўспамінах’. **Зніклі ўдалечы сны аб гадах маладых, / парыванні, дарогі, каханья вочы...** / **Лістападаўскі вецер** бушуе пра іх, / **красавіцкае сонца** зіхоча (“Пункцір”);

ліхтар – **цёмра** ‘ўнутранае святло’ – ‘унутраная недасканаласць’. **Калі на дварэ запаноўвае цёмра, у якой, як літары ў чарніле, раствараюцца рэаліі наваколя, а на небе не відаць ні зорак, ні месяца, тады аб’яўляе свой твар ліхтар** – **месяц, які запальваецца чалавекам і з чалавекам вандруе** (“Ліхтар”);

палетак руні – **шэрае неба,**

палетак руні – **шэрыя палі** ‘святло’ – ‘цёмра’. **Пас шэрым небам / між шэрых палёў** -- / **зялёны агонь надзеі: / палетак руні** (“Пункцір”);

светлыня (разм.) – **змрок** ‘яркае асвятленне’ – ‘адсутнасць святла’. **Нешта ў прыродзе было не так, і, каб даўмецца, сзе яно, тое не так, я спыніўся і азірнуўся, і вось – нібы тыя малюнкi, што малявала лета, былі адно толькі маімі ўяўленнямі, а цяпер насі асала сама сапраўднасць – знямелы, убачыў: наветра трымціць і воруе, і змрок перамешваецца з бліскатнай светлынёю, і вогненчья пісьмёны крэсяцца ўсяж** (“Навальніца”);

светлыня (разм.) – **цёмра** ‘яркае асвятленне’ – ‘адсутнасць святла’. **Ні цёмра, ні светлыня. / Стаіць нерухомая постаць часу** (“Чаравікі”);

святло – **цёмра** ‘добра’ – ‘зло’. **З’ядноўваюцца ў табе (Усяславу Чарадзею. – Д.К.) / Вымагня і глыбачыня, / Зямля і нябёсы, / Святло і цёмра** (“Усяслаў Чарадзей”);

сонца – **змрок** ‘святло’ – ‘цёмра’. **Я апускаюся ў новую ўпадзіну – і мяне апаноўвае змрок, якога няма яшчэ на зямлі, / уздымаюся на новы ўзгорак – і сустракаю яшчэ раз сонца, што ўжо на зямлі зайшло** (“На маёй дарозе...”);

сонца – **хмары** ‘святло’ – ‘цёмра’. **То хмары, то сонца... / І гэта ўсё, / што даюць нябёсы?! / І гэта ўсё, / што чакаецца ад нябёсаў?!.** (“То хмары, то сонца...”);

сонца – **цёмра** ‘святло’ – ‘адсутнасць святла’. **Ля самай зямлі палымнее чырвоная зорка – сонца: было яно срэбраным раніцою, было залатым удзень, а цяпер увабралася ў колер, пасля якога ўсталюецца цёмра, – у колер крыві** (“Чырвоны змрок”);

сонца – **цень** ‘святло’ – ‘цёмра’. **Побач са мной, леваруч, ступае драпежны звер. праваруч – непахібны робат, / наперадзе зьяе сонца, / ззаду чарнее цень** (“Гавару, услухоўваючыся ў самую гаворку...”).

8. У – З ‘пры ўказанні на прадмет, углыб якога накіраваны рух’ – ‘пры абазначэнні прадмета, адкуль пачынаецца рух’. *У агонь апраметны -- / з агню... / Не хопіць сябе – у падучым / моманце прысягну / душою твай: ці балюча?!. (“Упоцемках, з ліхтаром”)*.

9. УНУТРАНАЕ (у знач. наз.) – ВОНКАВАЕ (у знач. наз.) ‘якое знаходзіцца ўнутры чаго-небудзь’ – ‘якое ўспрымаецца па знешніх якасцях’. *Верш закручваецца, як стужка Мёбіўса: што ў ім унутранае, а што вонкавае, што форма, а што змест? (“Верш закручваецца...”)*;

рунь – карункі грунту,

рунь – руны ‘знешняе’ – ‘унутранае’. *Рунь – руны* зямлі, *карункі грунту* (“Рунь”).

10. УСХОД – ЗАХАД ‘адзін з чатырох напрамкаў свету, процілеглы захад’ – ‘адзін з чатырох напрамкаў свету, процілеглы ўсходу’. *Хто пытаецца ў мяне дарогу на ўсход, хто – дарогу на захад* (“На гэтай зямлі”);

світанак – захад ‘пачатак жыцця’ – ‘канец жыцця’. *Не чакалі... / А жыць не з рукі, / твой світанак, мой захад* раскошны... / *Як вада напаўняла раўкі, / напаўняе нябёсы -- / апошні* (“Амега”);

узыход – захад ‘будучыня’ – ‘мінулае’. *Так і ёсць... абрываецца год -- / туманом цябе ўхутае захад. / І палоскаю блісне ўзыход* (“Узыход”).

11. УЧОРА – ЗАЎТРА ‘мінулы дзень’ – ‘наступны дзень за сягонняшнім’. *Як збягаюцца рэкі да мора, / як агонь сярод дыму прыціх -- / можна, вернецца заўтра ва ўчора / спасцігаць неспасцігнуты міг* (“Прамільгнуўдзе”).

12. УЧОРА – СЁННЯ ‘мінулы дзень’ – ‘сённяшні дзень’. *Хіба я ведаю, / чаму я ўчора думаў адно, / а сёння другое, / чаму ўчора быў у адным настроі, / а сёння ў другім* (“Пункцір”).

13. ХУТКА – МАРУДНА ‘паспешна’ – ‘няспешна’.

адразу – паступова ‘хутка’ – ‘марудна’. *Драбіна ўздымае ўгару не адразу, а паступова, паслядоўна, па драбку, па драбніцы, па драбніне* (“Драбіна”);

раптам – паступова ‘хутка’ – ‘марудна’. *Мы на шляхах: з рэчаіснасці, дзе ўсё змяняецца то паступова, то раптам, у рэчаіснасць,*

якая прыцягвае нашу бязмоўную і невідушчую ўвагу, нібы магнітную стрэлку полюс, і ў абсязе якой мы робімся тымі, кім ёсць (“Дарожныя знакі”);

раптоўна – паволі ‘хутка’ – ‘марудна’. **Паволі** альбо **раптоўна** / *Мы адхіляемся / Ад задум, / Якія хацелі / Спраўдзіцца намі* (“Гліна”);

борзда (разм.) – марудна ‘хутка’ – ‘няспешна’. *З борам з’яднаны і urbs, і orbis (і горад, і свет), ды, зрэшты, і сам бор для шматлікіх і разнастайных яго жыхароў і свет, у якім яны марудна ці борзда знаходзяць сябе, і горад, які спалучае рысы готыкі і барока і ў якім падымаюцца да аблокаў і ападаюць на дол дрэвы-дамы (Бор”);*

запал (наз.) – плаўна (прысл.) ‘хутка’ – ‘павольна’. *Ці гэта ліпень, ці лістапад, у пілы – пільніца, напружаная часіна: нібы навачасны Пілат, яна заўзята дапытваецца ў ліпы, піхты, яліны, клёна адказу на адно і тое ж пытанне: у чым ісціна? – і, намерваючыся любою цаною “даплыць” да ісціны, то плаўна, а то з запалам паглыбляецца ў іннюю сарцавіну (“Піла”);*

знячэўку (разм.) – паступова ‘нечакана’ – ‘павольна’. *Калі ж човен знячэўку ці паступова нападняецца вадсю, тады ён нявечыцца і прычальвае не да берага, а да дна (“Човен”);*

прагна (прысл.) – марудзіць (дзеясл.) ‘апантана выконваць нейкую справу’ – ‘павольна выконваць нейкую справу’. *Як затрымаць паясок не згубіўшы?.. Не затрымаеш – курый: то прагна зацягваешся, то марудзіш (“Паэма рыбіны”);*

ураз – накрысе (абл.) ‘вельмі хутка’ – ‘павольна’. *Час рухаўся то ўраз, / то накрысе (“Паэма парушанай мяжы”).*

14. ЦІХА – ШУМНА ‘спакойна’ – ‘ажыўлена’.

ціха – гучна ‘без жыццёвых цяжкасцей’ – ‘з жыццёвымі цяжкасцямі, праблемамі’. *Адзінага, каго яна (дарога. –Т.С.) не можа пакінуць, -- гэта чалавека: калі рухаецца ён – рухаецца і яна, калі спыняецца ён – спыняецца і яна. Ён – яе другое “я”, яе спадарожнік і павадыр, які дырыгуе, як ёй ісці – таропка ці паволі, ціха ці гучна (“Дарога”);*

ціхмяна (прысл.) – лапачучы (дзеепрысл.) ‘ціха’ – ‘шумна’. *Лапата падобная і на лапаць, і на лопух, але калі лопух, ціхмяна альбо лапачучы лапушынамі, усё жыццё застаецца стаяць на тым самым месцы, дзе вырас, то лапата, “урастаючы” то ў адно, то ў другое месца, падрушвае яго, пераварочвае, перамяшчае (“Лапата”).*

15. ЦЯПЛО – ХОЛАД ‘высокая тэмпература навакольнага асяроддзя’ – нізкая тэмпература навакольнага асяроддзя’.

вясна – сцюжа (разм.) ‘цяпло’ – ‘холад’. Усхваляванае Прыбужжжа / і край усхмелены лясны... / А дрэвы, чорныя ад **сцяжы**, / усё ж дажываюць да **вясны** (“Пункцір”);

жыціцё – сябры ‘душэўнае цяпло’ – ‘душэўны холад’. За крок да ўдачы / спынюся, / за хвіліну да перамогі / паглыблюся ў одум... / **Сябры** ўздыхнуць і адыдуць прэч, / **жыціцё** ўсміхнецца і спыніцца побач (“Пункцір”);

налітыя сонцам лісты – азяблая глеба ‘цяпло’ – ‘холад’. А стоміцца сонца, / і неба / туман апануе густы -- / акрыюць **азяблую глебу** / **налітыя сонцам лісты** (“Пункцір”);

сакавік – снег ‘цяпло’ – ‘холад’. Яшчэ пад снегам сакавік, / яшчэ не страчана нічога, / і прадчуваецца ўсклік / неакрыўшага жывога (“Сакавік”);

сонца – бура ‘цяпло’ – ‘холад’. Ці на дварэ бушуе **бура**, ці свеціць **сонца**, у нары адна і тая ж пара, у нары панура і ціха (“Чапа”);

спёка – вецер ‘цяпло’ – ‘холад’. У каморы пануе заўсёдны морак: і ў **спёку**, і ў **вецер**, і ў макрэчу ў ёй, бы ў скрыёмных харомах, утульна (“Камора”);

спёка – дождж ‘цяпло’ – ‘холад’. Гліна гнуткая, як галіна, і лінія яе наводзін супадае з лініяй наводзін надвор’я: загаспадарыць **спёка** – і гліна спякаецца, нібы крыца, ліне **дождж** – і гліна “ліняе” і ліпне да ботаў, да пахлапнёў, да галёшаў (“Гліна”);

спёка – сцюжа (разм.) ‘цяпло’ – ‘холад’. Тут – **спёка**, / там – **сцюжа**, / тут – дужа цяжка, / а там – залёгка (“Пункцір”);

спёка – холад ‘лішак чаго-небудзь’ – ‘нястача чаго-небудзь’. Усё мы маем... / Пільным вокам / акінь зямныя берагі... / Але адзін памрэ ад **спёкі**, / памрэ ад **холаду** другі (“Пункцір”).

Таццяна Старасценка,
кандыдат філалагічных навук

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ